

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

О. Добржанський

**НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Чернівці: Золоті литаври, 1999. — 574 с.

В історії українського національного руху ХІХ — початку ХХ ст. є ще чимало недостатньо вивчених проблем і явищ.

Останнім часом у цій галузі української історіографії відбуваються позитивні зрушення, з'являються праці, які дають можливість побачити складність і суперечливість становлення та розвитку українського національного руху, гострі ідейні суперечки, що точилися в ньому, регіональні особливості боротьби за національні права українців. Однією з таких є рецензована праця. Вперше в українській та зарубіжній історіографії проведено комплексне дослідження національного руху українців Буковини другої половини ХІХ — початку ХХ ст.

Рецензована книга -- наслідок багаторічних пошуків історика, які забезпечили залучення широкого кола джерел з архівів України, Росії, Австрії, переважна більшість яких введена до наукового обігу вперше. Належним чином використано багаті друковані джерела та матеріали тогочасної преси.

Автор виділяє чотири періоди в розвитку українського національного руху на Буковині другої половини ХІХ — початку ХХ ст., беручи за основу періодизації зростання організованості, політичної сили українців, їхнього впливу на вирішення вагомих суспільних проблем. Перший період — кінець 50-х — друга половина 60-х рр. ХІХ ст., другий — кінець 60-х — перша половина 80-х рр.; третій — друга половина 80-х — початок ХХ ст. і четвертий -- 1905—1914 рр. Така періодизація запропонована вперше, вона достатньо аргументована і, на нашу думку, дає можливість краще зрозуміти стрімкий розвиток українського національного руху від перших несміливих заяв на захист своїх прав до міцної, добре організованої політичної сили, яка впевнено діяла на політичній арені краю.

Принципово важливим є питання про те, коли власне зародився національний рух українців Буковини. У праці проаналізовано різні погляди, які мали місце в історіографії на цю проблему. Досить переконливо в ній доведено, що твердження про початки українського національного руху на Буковині в 1848 р. є безпідставними. О. Добржанський показав, що український національний рух зародився на рубежі 50—60-х років ХІХ ст. Біля його витоків стояли відомі українські письменники краю Ю. Федькович, Сидір та Григорій Воробкевичі. Однак, на нашу думку, слід було б більше уваги приділити саме подіям 1848—1849 рр. на Буковині і докладніше пояснити, чому український національний рух не розвинувся саме у той час. Адже, як твердить сам автор, певні прояви національної свідомості мали місце вже тоді.

Згідно з концепцією автора книги, перший етап розвитку українського національного руху на Буковині тривав до кінця 60-х рр. У книзі наведено цікавий матеріал про суперечки навколо православної церкви, діяльність перших українських депутатів у Буковинському сеймі, перше вшану-

вання роковин смерті Т. Шевченка. Особливо наголошено, що з перших кроків національний рух на Буковині розвивався під безпосереднім ідейним впливом з боку Наддніпрянської України та Галичини.

Початком другого періоду в історії українського національного руху на Буковині стало заснування першого українського товариства краю "Руська Бесіда". Цей період, згідно із запропонованою схемою, тривав до середини 80-х рр. XIX ст. Саме тоді остаточно оформилися дві головні суспільні течії в українському русі: народовці і москвофіли. Автор спирається на характеристики ідейних засад кожної з них. Цікавою є думка про те, що на початковому етапі москвофільство на Буковині розвивалося у формі так званого старорусинства, яке визнавало деяку самобутність українського населення краю, а вже пізніше воно переросло в агресивне москвофільство.

Перших два періоди, на думку дослідника, відповідають академічному та просвітницькому етапові розвитку національного відродження (за класифікацією М. Гроха). Обидва етапи пройдені національним рухом українців Буковини порівняно швидко завдяки активному впливові з боку Галичини та Наддніпрянської України. Автор пише про цей вплив, але саме йому слід було б приділити більше уваги. Власне ґрунтовно про вплив сусідніх українських земель пишеться в останньому розділі, але там в основному йдеться про початок XX ст., що ж стосується 70—80-х рр. XIX ст., то ці взаємовпливи показані недостатньо.

З третього періоду починається політичний етап національного руху українців Буковини. Автор простежує, як відбулося розмежування між москвофілами і народовцями в культурно-просвітніх товариствах, якими методами велася боротьба між ними. Саме тоді депутатами Буковинського сейму стали представники політичного товариства "Руська Рада", які могли вже кваліфіковано захищати інтереси українців.

Особливо цікавим видається параграф, де йдеться про ідейні суперечки в українському національному русі, в яких активну участь брали й буковинські політики. Автор зумів докладно показати, як на Буковині поступово утверджувалася ідея боротьби за незалежну Україну, її підхопила частина молоді, яка краще за старших народовців відчувала потребу української державності. Однак не зовсім чітко автором показано власне позицію лідерів народовського руху, не одержала пояснення їхня боротьба на сторінках газети "Буковина" проти прагнень молоді утвердити ідею політичної незалежності України. У зв'язку з цим авторові слід було б докладніше спинитися на відносинах лідерів народовства і крайової влади. Відомо, що українські товариства та деякі газети на Буковині одержували грошові субсидії з крайового бюджету. Чи впливало це на позицію лідерів руху у питаннях внутрішньої та зовнішньої політики? На жаль, відповіді на таке питання на сторінках книги не знаходимо.

Дещо перебільшеною, на нашу думку, є оцінка ролі міжнаціонального депутатського об'єднання "Вільнодумний союз". Безперечно, це було оригінальне явище суспільного життя, що показувало можливості міжнаціонального співробітництва. Але воно не могло справити вирішального впливу на розвиток суспільних процесів у краї, як це намагався показати автор. Занадто швидко воно розпалося, не зумівши протриматися більше двох років.

Підсумковим періодом розвитку українського національного руху на Буковині другої половини XIX — початку XX ст. стало десятиліття перед першою світовою війною. Тоді на Буковині зародилися перші українські політичні партії. Автор дав докладну характеристику еволюції партійної палітри краю. Доречним виглядає постійне порівняння ним політичних

партій Буковини з подібними партійними об'єднаннями в Галичині. Автором справедливо зауважено, що на Буковині політичні партії не виходили у своїй діяльності за межі австрійської конституції і не підтримували ідеї про насильницьку зміну існуючого ладу. Демократичних свобод їм надавалося достатньо, щоб вести легальну боротьбу за національні права українців.

У книзі проаналізовано програмні документи, тактичні принципи та методи практичної діяльності народовських партій, радикалів, соціал-демократів. Зазначено, що значно ослабляла український рух відсутність міцної централізованої партії. Буковинське народовство напередодні першої світової війни було розколоте на Українську народну та Націонал-демократичну партії. Обидві гостро боролися між собою за лідерство в українському національному русі. У зв'язку з цим, на нашу думку, автору книги слід було більше уваги звернути на таке явище, як "автохтонний" рух. На початку ХХ ст. про це негативне явище буковинського політичного життя писали М. Грушевський, І. Франко, О. Маковей. Однак у монографії недостатньо переконливо розкрито причини виникнення цього руху та його суспільну спрямованість. Те, що це було негативне явище, зрозуміло. Але чому воно мало стійких прихильників серед українців краю і чому проіснувало так довго, потрібно було б пояснити детальніше.

Політична ситуація на Буковині суттєво відрізнялася від становища, що склалося у Галичині. Тут не було такого гострого протистояння українців і поляків. Національну боротьбу вело щонайменше п'ять окремих етнічних угруповань — українці, румуни, німці, євреї, поляки, яких, у свою чергу, ділили різноманітні політичні об'єднання. Це давало можливість українцям вишукувати союзників, укладати необхідні політичні угоди, йти на компроміси заради досягнення поставлених цілей. Як зазначено у книзі, передвоєнне десятиліття показало успішність такої тактики.

Ще одна особливість національного руху українців Буковини, про що йдеться у монографії, — значна втрата впливу, а фактично повний політичний крах москвофільських ідей. На відміну від Галичини, народовці Буковини ніколи не йшли з москвофілами на жодні компроміси, послідовно викривали хибність їхніх уявлень про український народ і роз'яснювали це селянам. Напередодні першої світової війни буковинські москвофіли перетворилися в невеличку групу фанатично настроєних політиканів, які абсолютно не мали ніякого авторитету серед українського населення. Про це в книзі написано достатньо аргументовано, з наведенням переконливих документальних матеріалів.

Автор високо оцінює кінцеві результати національного руху українців Буковини зазначеного періоду. Наведені факти власне підтверджують слушність таких висновків. Порівняно з іншими українськими землями Буковина відрізнялася в кращий бік кількістю українських початкових і середніх шкіл, культурно-освітніх товариств, періодичних видань, розвитком видавничої справи тощо. Однак названі та інші здобутки не ідеалізуються. Автором зазначено, що чимало можливостей було упущено через прорахунки керівництва. Найбільш яскравим прикладом цього став крах "Союзу хліборобських спілок "Селянська каса", ревізія в якому 1911 р. виявила значні зловживання і нестачу грошей.

Цікавими є додатки у вигляді таблиць, в яких показано розвиток українських товариств в селах Буковини і в Чернівцях, динаміку етнічного складу населених пунктів краю, в яких українці становили більшість або значний відсоток жителів.

Пожвавлюють сприйняття змісту книги ілюстрації, чимало з яких опубліковано вперше.

Рецензована праця, на нашу думку, практично заповнила прогалину, що існувала в історіографії національного руху українців Буковини. Це, безперечно, дуже важливе і потрібне видання як для науковців, так і широкого загалу, для всіх, хто цікавиться проблемами становлення української нації, боротьби українського народу за свої національні права, формування ідеї незалежної України, утвердження почуття єдності між усіма українськими землями. Незважаючи на зроблені зауваження, хочеться відзначити, що в Україні з'явилася ще одна дійсно цінна наукова монографія, значення якої виходить за межі суто наукового дослідження. Вона займе, на нашу думку, належне місце серед публікацій про формування української національної свідомості, про змагання за становлення Української соборної незалежної держави.

С. В. ВІДНЯНСЬКИЙ (Київ),
Ю. І. МАКАР (Чернівці)